

Sedmdesát let od konce platnosti přetiskových vydání NRZU

31. srpna 1945 skončila platnost dvou přetiskových vydání Národní rady Zakarpatské Ukrajiny (NRZU), provedených na maďarských známkách v únoru 1945 v Užhorodu. Tehdy byla Zakarpatská Ukrajina – dříve nazývaná Podkarpatská Rus – formálně ještě součástí Československa, jehož nepřerušenu právní kontinuitu v předmnichovských hranicích (a později i kontinuitu svého prezidentství) prosazoval Edvard Beneš už od 19. března 1939, kdy v rozhlasovém projevu z Chicaga řekl: „*Prohlašuji slavnostně, že právně nezávislost Československa zničena nebyla. Udržuje se dále, žije a existuje dále.*“

FRANTIŠEK BENEŠ

V červnu 1939 upřesnil: „*Nejsme Mnichovskou dohodou vázáni, jednak proto, že ústavně nikdy přijata nebyla, jedna proto, že byla nacistickým diktátorským Německem násilně a svévolně zrušena. Pro nás tudíž dnes vzhledem k Německu neexistuje. Neuznáme ani právně, ani politicky žádného fait accompli (ve smyslu jako hotovou věc – pozn. aut.), a proto náš stát pro nás existuje dál.*“ Z neplatnosti Mnichovské dohody odvozoval neplatnost dalších aktů, a to od anglo-francouzského plánu z 19. září 1938, především pak Vídeňské arbitráže a vzniku protektorátu. ČSR podle Beneše existovala stále jako subjekt mezinárodního práva v původních hranicích a na svém území nemohla suverénní moc vykonávat jen z důvodu okupace. Teorii o nepřerušném trvání z mezinárodně-právního hlediska podporovala existence jejich velvyslanectví, která dále fungovala v některých státech (např. ve Francii, Velké Británii, USA a SSSR) a byla jejich vládami uznávána.

Na podzim roku 1939, po vypuknutí války, dosáhli čs. exiloví politici uznání Čs. národního výboru Francií a v provincii Velkou Británií, a to zejména v souvislosti s formováním čs. vojenských jednotek ve Francii. V červenci 1940 uznala britská vláda čs. exilovou vládu v Londýně a Beneše v korespondenci začala označovat za prezidenta republiky (i když formálně se k němu až do května 1941 chovala jako k premiérovi exilové vlády). Následovalo uznání dalšími vládami spojenec-kých zemí, z nichž řada byla rovněž v exilu. K plnému uznání pak došlo postupně v letech 1941 a 1942 (USA), kdy došlo i k výměně vyslanců.

Mnichovská smlouva, první akt směřující k rozbití a zániku ČSR, byla prohlášena za neplatnou v rámci Norimberského procesu v roce 1946. Už dříve ji za neplatnou *od samého počátku* prohlásili tři její signatáři - Británie (1942), Francie (1942 a 1944) a Itálie (1944). Německo ji za neplatnou prohlásilo v letech 1950 a 1967 (NDR) a 1973 (SRN). Koncem 60. let ji za neplatnou prohlásila i konference OSN o správnosti mezinárodních smluv.

Tento historický exkurs jsem zařadil proto, abychom mohli lépe posoudit postavení známkových emisí Národní rady Zakarpatské Ukrajiny v rámci československé filatelie. Ale podívejme se ještě hlouběji do minulosti. Připojení Podkarpatské Rusi jako páté a poslední historické země v roce 1919 dokončilo vytvoření nového státu – Republiky československé. Nešlo o akt samozřejmý a jednoduchý – střetávaly se tu názory ruského exilu v USA s postoji domácích předsta-

vitelů, a tak ve hře bylo více možností: Připojení k Ukrajině (k němuž se přikláněla Národní rada v Chustu) či k Haliči, zachování stávajícího stavu, tedy zůstat v rámci Maďarska, i vznik samostatného státu (tzv. Huculská republika). Až bezmála rok po vzniku ČSR, 10. září 1919, byla na mírové konferenci v Paříži uzavřena smlouva stanovující, že se Podkarpatská Rus stane její součástí, což potvrdila i Trianonská smlouva v červnu 1920. Podmínkou tohoto rozhodnutí bylo poskytnutí široké autonomie v rámci republiky, k čemuž však došlo až po bezmála dvaceti letech, v roce 1938.

Po uzavření Mnichovské dohody v roce 1938 proběhla počátkem listopadu ve Vídní arbitráž, na jejímž základě odevzdala ČSR Maďarsku jižní Slovensko a část Podkarpatské Rusi. Na jejím zbylém území byla 15. března vyhlášena Republika Karpatská Ukrajina, která však měla jen jepičí, jednodenní trvání, přesto se stihla stát známkovou zemí (podrobně jsem se jí zabýval ve Filatelii 3/1999). Vzápětí byla i ona obsazena Maďarskem.

O pět a půl roku později, na podzim 1944, vstoupila na Karpatskou Ukrajinu – nyní už nazývanou Zakarpatská Ukrajina (ZU) – Sovětská armáda, což v důsledku Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR, uzavřené v roce 1943, která uznávala ČSR v jejich předválečných hranicích, bylo vnímáno jako osvobození a počátek obnovování československé státnosti i de facto. Už v květnu 1944 byla v Londýně mezi ČSR a SSSR uzavřena smlouva o poměru mezi československou správou a sovětským vrchním velitelem po vstupu sovětských vojsk na území ČSR. Na jejím základě měla čs. vláda převzít výkon veřejné moci na území, které přestane být pásmem válečných operací. Na ni navázal ústavní dekret prezidenta republiky E. Beneše č. 10/1944 o dočasné správě osvobozeného území. Čs. vláda tedy vyslala v říjnu 1944 na ZU své zástupce, ministra hospodářské obnovy Františka Němce, jako delegáta na osvobozených územích, a šéfa vojenské kanceláře prezidenta republiky Antonína Hasala. Měli se tu ujmout civilní správu, k čemuž ale došlo jen ve velmi omezeném rozsahu. SSSR měl totiž se ZU jiné úmysly – v podstatě stejné, jako jsme tomu byli nedávno svědky v případě Ruska a Krymu. Vyvolal tu hnutí za připojení ZU k Ukrajině a násilným způsobem - pomocí teroru NKVD - zmanipuloval volby směřující k tomu, že v listopadu 1944 vydal sjezd tamních národních výborů prohlášení o opětovném sjednocení ZU a Ukrajiny. Čs. vládní delegace byla počátkem prosince vyhoštěna a moc fakticky vykonávaly orgány SSSR. Dá se říci, že jedna okupace vystřídala druhou - maďarskou nahradila sovětská.

To však nic nemění na skutečnosti, že z pohledu mezinárodněprávního bylo území ZU nadále součástí ČSR, a to až do 30. ledna 1946, kdy byly v Praze vyměněny ratifikační listiny Smlouvy mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině z 29. 6. 1945, čímž nabyla účinnosti. Její nejdůležitější část zněla takto: „*Zakarpatská Ukrajina (podle čs. ústavy nazvaná Podkarpatská Rus), která byla přijata na základě smlouvy z 10. září 1919, uzavřené v St.-Germain-en-Laye jako samosprávný celek do rámce ČSR, sjednocuje se, v souladu s přáním projeveným obyvatelstvem Zakarpatské Ukrajiny a na základě přátelské dohody mezi oběma Vysokými smluvními stranami, se svojí odvěkou otčinou - Ukrajinou a vtěluje se do rámce Ukrajinské sovětské socialistické republiky.*“

Na známky a další poštovní ceniny vydané na ZU v době od jejího postupného obsazení sovětskou armádou (září a říjen 1944) do 30. 1. 1946 však není možné automaticky pohlížet jako na československé. Roli totiž hrají okolnosti, za nichž byly vydány. Do našich katalogů je tradičně řazeno vydání chustské (jako lokální či regionální), které mělo být zhotoveno na pokyn čs. vládní delegace, zatímco ta vydaná Národní radou ZU, která byla nástrojem orgánů SSSR, jsou považována spíše za ceniny cizí mocnosti užívané na našem území - technicky vzato tedy podobně, jako je tomu u známek protektorátních.

Nemusí však jít o jediný výklad, protože na rozdíl od protektorátu nebyla čs. svrchovanost nad tímto územím formálně zpochybňována, a to minimálně do 29. 6. 1945, kdy byla podepsána zmíněná smlouva o postoupení, účinná pak od 30. 1. 1946. Z toho by šlo dovodit, že orgány samosprávy, byť de facto sovětské, byly formálně orgány československými, i když na ně ČSR od prosince 1944, kdy byla vyhoštěna její vládní delegace, neměla žádný vliv (a do značné míry v podstatě ani před tím).

Současné je však možné všechna tato vydání (včetně chustského) považovat za emise autonomní Podkarpatské Rusi (resp. Karpatské Ukrajiny), již byla 22. 11. 1938 ústavním zákonem č. 328/1938 konečně poskytnuta čs. vládou dlouho slibovaná autonomie.¹⁾ Tento akt byl platný a účinný od jeho vyhlášení ve Sbírce zákonů a nařízení 16. 12. 1938 do počátku účinnosti zmíněné smlouvy o postoupení ZU SSSR, tedy do 30. ledna 1946. Tak také tyto emise evidují některé zahraniční katalogy, např. Michel.

Ve zmíněné smlouvě o postoupení ZU SSSR se rovněž uvádí: „*Osoby slovenské a české národnosti, které jsou příslušné (mají trvalé bydliště) na území Zakarpatské Ukrajiny, mají právo optovat pro státní občanství ČSR, a to do 1. ledna 1946. Opce se koná podle platných zákonů ČSR a nabývá účinnosti jen po souhlasu čs. úřadů. Osoby, které použijí tohoto práva opce, přenesou své bydliště během následujících 12 měsíců po obdržení souhlasu příslušné vlády s opcí, do státu, jehož státní občanství mají přijmout, přičemž mohou sebou vzít celý svůj movitý majetek. Tento majetek nepodléhá z tohoto důvodu žádnému vývoznímu clu ani poplatku. Za nemovitý majetek dostanou odškodné.*“

A tady vlastně začíná náš dnešní příběh. Na jeho počátku stojí konzultace – letos na jaře se na mě obrátil majitel několika neupotřebených sérií maďarských známek s přetisky NRZU, prvním a druhým, o nichž se chtěl poradit, jakou vlastně mají cenu. Známky nebyly ověřeny žádným znalcem, a když jsem je ukázal dlouholetému sběrateli této oblasti, vyjádřil obavu, zda nejde o novodobě takzvané budapeštské padělký ke škodě sběratelů, které v posledních letech zamořují trh zejména v Maďarsku, ale objevují se už i u nás a v dalších zemích. Důvodem byla skutečnost, že většina z předložených příležitostných známek s přetiskem II. vydání nesla znaky stejného přetiskového pole, se stejnou výraznou deformací na jednom znaku, který se navíc jevil odlišně od známek zaručeně pravých. Jinými slovy – zda nemůže jít o padělký zhotovené z jednoho štočku.

Jsem sice zastáncem zásady, že historikům o okolnostech získání předložených známek se nemá věnovat pozornost (doslova, že je máme se zájmem vyslechnout, ale hned je pustit druhým uchem ven), ale protože v tomto případě nešlo o informace zprostředkované – majitel podle svých slov známky koupil jako student-mladý filatelista v roce 1945 na poště v podkarpatoruském městě Velký Berezny – začal jsem se o ně a o okolnosti jejich získání zajímat hlouběji. Napřed tedy jeho příběh.

Dnes už je to více než devadesátiletý pán – narodil se v roce 1924. Jmenuje se MVDr. Jan Kolář, CSc., je veterinářem specializovaným na zkoumání infekčních nemocí zvířat přenosných na člověka a v této odbornosti jako expert Světové zdravotnické organizace (WHO) a Organizace pro výživu a zemědělství (FAO), což jsou organizace OSN (obě známe i z poštovních známek), pracoval řadu let v různých státech světa. To však bylo až dlouho poté, co koupil několik sérií nových známek, o které nám dnes jde především. Ale začněme od Adama.

Rodina Jana Koláře byla národnostně smíšená. Maminka byla Rusínka, za svobodna se jmenovala Luisa Balogová, narodila se v roce 1903, pocházela z Podkarpatské Rusi, z velmi chudých poměrů, a už jako malá měla za sebou neobvyklou anabázi. JK o tom vypráví: „*Dědeček v roce 1903 odjel jako tisíce jiných chudáků za prací do USA. Doma zanechal mladou manželku a dvě dcerky. Ve Spojených státech pracoval jako horník v uhelných dolech, snad někde v Apalačských horách. Byl příčinlivý a vydělal si slušně tvrdou prací, ale i nějakými návrhy na zlepšení práce v dolech. Bohužel ho stihlo neštěstí, spadl na něj kus odstřelené skály a zlomil mu bederní obratel. Po vyléčení už nemohl v dolech pracovat, proto z našetřených peněz koupil blízko městečka Norfolk kus lesa, který pomoci najatých černochoů bydlících v okolí vymýtil, vypálil, zbavil hnízd chřestýšů a postavil dřevěnou chaloupku a přístřešek pro domácí zvířata. Vyhlobil*

¹⁾ Na okraj je však třeba uvést, že zmíněný ústavní zákon byl přijat v rozporu s tehdy platnou Ústavou Č-SR, protože pro něj nehlasoval potřebný počet poslanců, a to jak ve Sněmovně, tak v Senátu.

rybníček s protékající vodou z potoka a začal chovat nosné slepice, kachny a husy, které jednou týdně prodával na trhu v Norfolku. Na práci, i když měl nějaké pomocníky ze sousedství, sám těžko stačil, proto zařídil, aby za ním v roce 1907 přijela žena a dcery. Ty jezdily bryčkou do školy v Norfolku, vzdáleného asi půl hodiny cesty od farmy. Skromné podnikání sice prosperovalo, ale babička byla nespokojená, nesnášela samotu, chyběli jí sousedé, s kterými by mohla promluvit. Rodina se mezitím rozrostla o další dcerku. Babička začala naléhat na dědečka, aby prodal farmu a všichni se vrátili domů. Dědečka omrzely nářky, tak nakonec souhlasil. V roce 1914 vypravil ženu a dcery domů s tím, že po prodeji hospodářství je bude následovat. V roce 1915 se mu podařilo farmu prodat, ale odjet do Evropy už kvůli válce nemohl. Našel si místo v automobilce v Detroitu, i když jednotvárná automatizovaná práce se mu nelíbila (auta až do smrti nenáviděl, nazýval je 'čertovo vozidlo'). Přesto v Detroitu kvůli výhodné mzdě zůstal až do roku 1919, kdy se vrátil domů na Podkarpatskou Rus za rodinou. Z ušetřených dolarů koupil kousek pole a pozemek, na kterém si postavil domek. Místní židovský směnárník ho ale podvodně přemluvil, aby zbytek úspor v dolarech proměnil v rakouské koruny. Ty však vzala inflace, a tak přišel o všechny úspory za léta práce v Americe. Do své smrti v roce 1944 hospodařil ve skromných až bídnych podmínkách.

Dcera Luisa se seznámila s českým četníkem, který přišel sloužit na Podkarpatskou Rus. Vzali se, manželovi se tu však nelíbilo, tak se přestěhovali do Čech, kde se jim v Novém Boru narodil syn Jan – hlavní postava našeho dnešního příběhu. Jak sám říká, tatínek byl na ženský, rozvedli se a maminka se s malým synem v roce 1925 vrátila k rodičům na Podkarpatskou Rus.

Jan Kolář (vlevo) jako sedmiletý ve Velkém Berezném.

Bydleli ve Velkém Berezném, poblíž zemské hranice se Slovenskem. To bylo tehdy okresní město s půltřetím tisícem pestrě národnostně složených obyvatel, díky jednomu dávnému maďarskému hejtmanovi s poměrně rozvinutou kulturou. Matka se znovu vdala, vzala si učitele na rusínské škole, kam Jan chodil.

Jan Kolář jako student druhého ročníku gymnázia.

Od roku 1934 studoval na gymnáziu v nedalekém Užhorodu, učilo se tam rusínsky, naučil se tu ale i maďarsky, od kluků česky, obecně v tom prostředí pochytil něco z jidiš, později se naučil i německy. Maďarština se mu hodila, když v roce 1942 začal v Budapešti studovat veterinářství. Studia však nedokončil; když o dva roky později Němci obsadili Maďarsko, začali zatýkat lidi původem z Podkarpatské Rusi, protože je po-

dezírali ze spolupráce s odbojem (v tamních hlubokých lesích byli partyzáni a řada mladých lidí se v romantických představách opravdu nechala získat ke spolupráci). Tak se vrátil raději domů.

Koncem října 1944, shodou okolností snad na výročí vzniku republiky, přišli do Velkého Berezného první sovětsí vojáci. Tehdy tu byla hrozná bída, skoro hladomor, Jan ale měl už nějaké znalosti z veterinářství, uměl odebírat lůžka telcím se kravám a kurýrovat koně, domluvil se maďarsky, a tak měl u sedláků v okolí práce dost a za pomoc dostal vždycky nějaký proviant. Bydleli tehdy v Korjatovičově ulici (pomenované po středověkém rusínském vůdci), na které byla taky místní pošta.

Domek rodiny JK ve Velkém Berezném (foto z roku 1984).

Korjatovičova ulice, na které se ve 40. letech nacházela pošta (foto z roku 1984).

Jako snad všichni tehdejší kluci, i Jan sbíral poštovní známky, a tahle záliba mu vydržela i za studentských let. Na poště se stavoval často na kus řeči, maďarský poštovní utekl před Rusy a místo něj jmenovali Janova spolužáka ze základní školy. Jmenoval se Michal Tirpak, byl z chudé rodiny, měl základní vzdělání, uměl číst a psát, předtím pracoval jako poslíček na hejtmanství, takže to pro něj byla záchranná kariéra. Ale taková už byla doba, chudí sirotci a pomocní dělníci se stali úředníky; Jan v tom prostředí vyrostl, měl mezi nimi kamarády. Nový poštovní věděl, že Jan sbírá známky, a tak když přišly nějaké nové, vždycky mu je schoval. Postupně si jich tu nakoupil nějakých deset sérií, některé nekompletní, a nějaké dopisnice.

To už se vědělo, že Karpatská Ukrajina připadne k Sovětskému svazu, už tak bídne poměry se ještě

zhoršovaly, NKVD zatkla a odvěkla řadu místních, a tak se Jan rozhodl, že odejde do Československa. I když smlouva mezi ČSR a SSSR zaručovala, že na to mají lidé s českou a slovenskou národností právo, praxe byla jiná. Hranici se Slovenskem hlídali ruští vojáci, a pokud někoho chytili přecházet, rovnou ho zavřeli. Šlo tedy o nebezpečný podnik, ale říkejte to dvacetiletému klukovi! Hranici se šestým přešel, a to jedině, co si sebou nesl, byla právě malá a skladná sbírka poštovních známek.

Studia dokončil na Veterinární a farmaceutické univerzitě v Brně, ale se štěstím - považovali ho tu za antikomunistu, netajil se totiž zkušenostmi, jaké to vlastně v SSSR je. Nepolepšil si ani tím, že po Únoru nevstoupil do KSČ, jak bylo tehdy na vysokých školách hromadně zvykem. Na shromáždění studentů fanatický komunistický profesor Jelínek přítomné vyzval, ať ukážou, jaký mají vztah k novému socialistickému zřízení. Jan tehdy přihlášku do strany nepodepsal, a i když ho nechali dostudovat, Jelínek mu odmítl vydat diplom. Pomohl mu tehdejší rektor profesor Klobouk, který takhle zachránil i tři další spolužáky původem z Podkarpatské Rusi.

Po absolutoriu v roce 1948 dostal umístěnkou do Státního veterinárního ústavu v Praze, kde měl ale tak malý plat, že si musel sehnat přívýdělek – ve všední dny odpoledne a o nedělích autobusem objížděl družstva a soukromé zemědělce v okolí Horoměřic a prováděl pomocné práce, které veterináři jinak nechtěli dělat. Šlo například o veterinární prohlídky zabíjaček, což ale přinášelo vítaný příspěvek v podobě proviantu. Ve veterinárním ústavu se zabýval hlavně výzkumem a metodami boje proti brucelóze – a hodně o tom publikoval, u nás i v cizině. Byl pověřen organizací jejího vymýcení, což se povedlo v polovině šedesátých let, čímž se ČSR po Finsku a Švédsku stala třetí zemí v Evropě bez této obávané choroby. Do KSČ nakonec přece jen vstoupil, v roce 1962, byla to podmínka, aby mohl pracovat v zahraničí. Ze Světové zdravotnické organizace přišla nabídka, aby působil v jejích službách jako expert pro zoonózy (nákazy přenosné ze zvířat na lidi).

JK v Mongolsku (počátek 60. let).

V 60. letech pracoval v Mongolsku, pak tři roky v Libanonu, ale do Mongolska se počátkem 70. let už nemohl vrátit, i když tu měl založit veterinární ústav. Kvůli kritice sovětské okupace ho vyškrtli z KSČ a trvalo několik let, než ho na naléhání WHO přece jen pustili. Pomohl tam postavit laboratoř na výrobu vakcíny, takže

v průběhu několika let mohly být naočkovány miliony ovcí, koz, koní a velbloudů. Práce vzbudila zájem i v dalších státech, bylo to poprvé, kdy byla vakcína použita v tak širokém rozsahu. Doktor Kolář pak se stejným posláním pro WHO a FAO působil v patnácti převážně rozvojových zemích Asie, ve všech státech Blízkého Východu, v Egyptě, Saúdské Arábii, Kuvajtu, Barmě, několikrát znovu v Mongolsku. Mezinárodní uznání získal za výzkum a vyzkoušení vakcíny Rev 1 (kterou objevil prof. Elberg z USA) a její zavedení do široké praxe v zemích výskytu nebezpečného druhu brucelózy vyvolávajícího Maltskou horečku. Poslední služební cesta pro WHO v roce 1997 vedla do Jemenu, kde namáhal cestování ve vysokých horách při vyšetřování stád ovcí a koz u něj vyvolalo onemocnění srdce, které si vynutilo předčasný návrat domů. Činnost ve WHO tak ukončil ve věku 73 let.

Při svém působení v zahraničí nezapomínal na známky, a i když je už soustavně nesbíral, vždycky si nějaké koupil na památku. Bylo mezi nimi docela slušné staré Mongolsko a pár lepších čínských sérií, zdaleka nejceněnější jsou ale ty z roku 1945, koupené na poště ve Velkém Berezném – samozřejmě za předpokladu, že jsou pravé.

Přetisková vydání NRZU

Už jsem zmínil, že posuzovaný soubor obsahuje maďarské známky s přetisky Národní rady Zakarpatské Ukrajiny (NRZU), prvního a druhého vydání, o jejichž pravosti se zasvěcený sběratel vyjádřil skepticky. V současné době u nás nepůsobí žádný znalec, který by se jimi specializovaně zabýval, takže nezbylo, než pustit se sám do studia, abychom důležitou otázku pravosti mohli zodpovědět.

V první řadě jsem se seznámil s dostupnými publikacemi na toto téma. Zakarpatské Ukrajině se věnoval znalec Miroslav Blaha ze Zábřehu na Moravě, který mi před dobrými třemi desítkami let kolegiálně leccos poradil ke zkoumání chustských přetisků. Na ty NRZU jsem se ho tenkrát bohužel nezeptal, a protože už dávno není mezi námi, nemohu to napravit. V jeho publikacích jsem informace potřebné k našemu zkoumání bohužel nenalezl. Nejdůležitějším knižním pramenem tak je publikace pražského badatele a aukcionáře Jiřího Majera ČSR 1944 – 1945, *Zakarpatská Ukrajina* z roku 2008. Autor ji zpracoval na základě své mimořádně obsáhlé specializované sbírky, kterou mi v rámci přípravy tohoto článku umožnil prostudovat (za což mu samozřejmě děkuji). Velký význam měla i virtuální výstava Exponet, jmenovitě exponáty J. T. Carrigna (č. 379) a především M. Jurkoviče (č. 770; i když ten má nevýhodu v tom, že vyobrazení nejsou ve stejném poměru a část jich je i stranově deformována), zaměřené mj. na zkoumaná vydání. Druhý zmíněný přitom obsahuje známky II. vydání s přetisky rozdělenými a popsány podle polí tiskové desky, což pro naše účely bylo obzvlášť důležité.

Nyní se blíže podívejme na soubor, který zkoumáme. Obsahuje známky a série s přetisky NRZU prvního i druhého vydání, přičemž pochybnosti zmíněného specializovaného sběratele vzbudily některé příležitostné známky vydání druhého, nesoucí znaky pátého pole tiskové desky, ale s odlišnými detaily sazby.

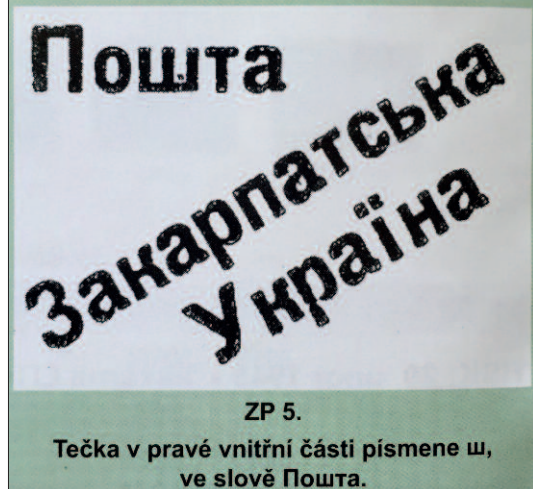
Přetisky obou vydání – prvního i druhého – mají stejný text (*Пошта Закарпатська Україна* v ukrajinštině + nominální hodnotu vyjádřenou číslem) a velmi podobnou úpravu (čtyři řádky, z toho první vodorovná, pak dvě šikmé, a vodorovně umístěné číslo), liší se především sazbou, z níž byly zhotoveny. O prvním vydání (které dnes není předmětem našeho zkoumání) J. Majer uvádí, že přetisky byly vysazeny z ruční sazby, o druhém, že sazby strojové - vysazeny byly jednotlivé řádky, které pak byly sesazeny k sobě.

„Přetisková deska“ druhého vydání obsahovala pět polí pod sebou (tedy sazeb sestavených do svislé pětispásky, upevněných na okrajích zřejmě kovovými prokládkami), přičemž každé pole neslo jisté charakteristické znaky, podle nichž jej lze identifikovat (jsou očíslovány shora dolů, takže první nese označení jedna a poslední pět).

Přetiskování probíhalo tak, že se najednou přetiskovala svislá 5páska známek, jako důkaz tohoto postupu předkládají Majer i Jurkovič svislé 5pásky výplatních malého formátu, obsahující přetisky polí 1 – 5 v uvedeném pořadí. Pokud jde o vlastní provedení, na první pohled by se nabízel, že přetiskování byly vodorovně půlarchy posunované postupně o jeden sloupec, takže k jejich přetisknutí v případě výplatních malého formátu byla „deska“ otištěna desetkrát. Vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo zjistit výskyt pásek vodorovných (mimo zjevně uměle vytvořené protichůdné dvojice a dvojice různých hodnot), není vyloučeno, že známky byly natrhány na svislé 5pásky už před přetiskováním (objasnění si zasluží otázka, jak došlo k různému sklonu jednotlivých přetisků v některých pětispáskách vůči obrazu známek).

„Podezřelé“ pole pět, které se ve zkoumaném souboru vyskytuje nejčastěji, nese výrazný identifikační znak – tečku v pravé mezeře písmene „š“ ve slově *Пошта*. Ve druhé řádce přetisku se však ve zkoumaném souboru nacházejí odlišnosti ve tvaru některých písmen, nejvýraznější v horní části měkkého znaku, ke konci slova *Закарпатська*, mezi písmeny „s“ a „k“. Na dosud známých identifikačních svislých 5páskách obsahujících všech pět polí je na spodním, tedy pátém, měkký znak nahore vždy nepoškozený, hranatý, zatímco na zkouma-

ných známkách se vyskytuje se dvěma různými poškozeními na horní části (či spíše dvěma skupinami poškození): buď výrazně vyštípnutý (a tedy částečně zkrácený, a to v různé délce a s různým sklonem - resp. prohnutím - horního okraje), nebo v původní délce, ale namísto hranatého tvaru zašpičatělý.

Z vyobrazení lze předběžně odhadnout, že se horní část měkkého znaku postupně poškozovala, až vzniklo uprostřed vykousnutí a pravá část se odlomila, což vedlo k zašpičatění zbylé horní části.

Už sama skutečnost, že ve zkoumaném souboru je převaha známek s přetisky II. vydání pocházejícími z pátého pole, budí pozornost, k tomu odlišná podoba některých písmen - to jsou samozřejmě zjištění, která nelze podcenit, protože by mohla signalizovat, že jde o padělky přetisku. Na druhé straně barva a tiskové provedení přetisků odpovídají známám zaručeně pravým.

Napřed jsem se zaměřil na objasnění otázky, proč je ve zkoumaném souboru převaha známek s přetiskem z pátého pole. Vysvětlením by mohlo být, že když došly svislé 5pásky, byly známky přetiskovány jednotlivě nebo v kratších páskách, a protože byly vkládány na spodní zarážku, vznikl mezi otisky jednotlivých polí nepoměr – nejvíce bylo otištěno právě pole pátého. Tuto hypotézu jsem se rozhodl ověřit v praxi a ukázalo se, že v obou studijních sbírkách – Majerově i Jurkovičově – se rovněž nachází neproporčně více známek s přetiskem z pátého pole, tedy s tečkou v písmeni „ш“. Platí to pro známky většího formátu, tedy zejména příležitostné, u výplatních malého formátu pak pro exempláře s přetisky převrácenými, které se u některých hodnot vyskytují právě jen z pátého pole. To by mimochodem napovídalo, že výroba nebyla prosta filatelistických vlivů, a různé „extrabuřty“ vznikaly jako jednotlivé kusy.

Potom jsem se zaměřil na výskyt přetisků z pátého pole, na nichž se nacházejí zmíněné výrazné odlišnosti na horní části měkkého znaku – vyštípnutí nebo zašpičatění. V obou zmíněných sbírkách jsem takové exempláře nalezl, a to zejména na příležitostných známkách; na známkách výplatních pak hlavně u přetisků převrácených, zatímco u přetisků v normální poloze byla horní část měkkého znaku nepoškozená.

Z uvedených zjištění jsem vyvodil závěr, že tisk probíhal v několika fázích. Napřed byla přetištěna naprostá většina výplatních známek malého formátu s přetisky ve standardní poloze. Poté byla „tisková deska“ (tedy pět polí složených z řádků strojové sazby) rozebrána, vyčištěna, upravena pro známky většího formátu, a tisk pokračoval. V rámci dalšího čištění desky pak zřejmě došlo k výměně některých řádků na některých polích (je třeba zkoumat, zda vzájemně, nebo za řádky jiné, nové). Není dokonce vyloučeno, že v poslední fázi tisku už bylo přetiskováno jen jedním polem, zjevně posledním, pátým (tomu by nasvědčoval výskyt převrácených přetisků z tohoto pole), ať v rámci původní desky o pěti polích, nebo dokonce samostatně. Je otázkou, zda nápadně odlišná podoba zakončení měkkého znaku je důsledkem jeho postupného poškození (napřed vyštípnutí, pak zašpičatění), nebo zda jde (minimálně u zašpičatění) o řádek jiný, vyměněný. Pomocným znakem nám může být podoba sousedního písmene „к“, jehož levý horní roh jeví rovněž znaky poškození či opotřebení – na části známek je různě výrazně šikmo seříznut (zajímavé je, že se toto poškození vyskytuje i u exemplářů s nepoškozeným měkkým znakem, a naopak se někdy nevyskytuje u těch se znakem poškozeným – to si jistě aslouží hlubší zkoumání).

O přetiscích druhého vydání J. Majer uvádí, že byly provedeny 20. února 1945 (zřejmě jde o datum zahájení nebo ukončení přetiskování, které těžko probíhalo jen jeden den). Stejně přetisky NRZU byly (podle JM ve druhé polovině března) provedeny i na známky s pře-

tiskem chustským. Pokud popsaná posloupnost tisku odpovídá skutečnosti, měly by se uvedené odlišnosti vyskytovat i na nich (nebo uváděné termíny nevystihují skutečnost, popř. část nákladu II. vydání NRZU byla provedena později). Tuto část zkoumání jsem však pro nedostatek srovnávacího materiálu dosud neprovedl.

Na základě popsaného zkoumání známek předložených J. Kolářem jsem dospěl k závěru, že jejich přetisky jsou pravé a dobové. Za důležitý přínos považuji, že v souvislosti s jejich zkoumáním došlo k porovnání materiálů obsažených v největších dostupných sbírkách a exponátech, což vedlo k rozpoznání a shromáždění identifikačních znaků, kterým dosud nebyla badateli věnována potřebná pozornost. To mi umožnilo formulovat hypotézu, jak probíhalo vlastní přetiskování, byť zatím jen na příkladu jediného – ovšem zřejmě nejpoužívanějšího – přetiskového pole (číslo 5).

²⁾ *V roce 1939 téměř bez boje, v letech 1938 a 1945 zcela bez boje. Nelze vyloučit, že s jejím předáním SSSR uvažoval E. Beneš už v roce 1938, jako o protihodnotě za podporu proti německým, maďarským a polským územním nárokům. Existuje dokonce názor (který zastává například J. Kolář), že v tomto duchu uzavřel v roce 1943 se SSSR tajnou dohodu.*

* * *

V tomto článku jsem se pokusil zachytit současný stav poznání těchto u nás spíše opomíjených vydání a přiblížit příběh konkrétního žijícího sběratele a účastníka tehdejších událostí, jehož soubor byl impulsem k hlubšímu seznámení s nimi - pro mě, a teď i pro vás, čtenáře. Je povzbudivé, že i dnes o nich vycházejí publikace obsahující cenné poznatky (J. Majer) a vznikají a rozvíjejí se sbírky, které můžeme studovat (M. Jurkovič a další na Exponetu či P. Girlich na nedávné výstavě v Chomutově). Hodně práce je však stále před námi. Měli bychom se pokusit ji vykonat. Už proto, že Podkarpatská Rus a později Karpatská a Zakarpatská Ukrajina, o níž prezident republiky ještě v roce 1936 prohlásil, že „*ČSR nepřipustí nikdy žádnou revisi a území to bude hájit krví a železem, bude-li toho třeba; o osudu Podkarpatské Rusi je rozhodnuto na celá staletí: území to patří podkarpatskému lidu a Československé republice*“, byla nakonec vydána bez boje, a to dokonce hned třikrát za sebou.²⁾ Bylo to za cenu obrovských obětí na životech, svobodě, zdraví a majetku československých občanů, obětí, které by neměly být zapomenuty... ■